

Rail Military Training Holiday Home as an Example of Architecture Which Combined Ceremonial and Recreational Functions

Keywords: Gdynia, Rail Military Training, recreational architecture, Functionalism, architect Tadeusz Wyszomirski

Abstract

In the 1930s, Gdynia, which was a city developing in the shade of the port under construction, struggled with numerous problems. Among the crucial ones – which occurred due to the influx of people who came for settlement and work or as tourists – was the lack of housing facilities or hotel infrastructure in the city.

An important initiative whose goal was to provide accommodation for a large number of people was the construction of the Marshal Piłsudski Rail Military Training Holiday Home in Gdynia's Jana z Kolna Street in July 1934. Rail Military Training (pol. Kolejowe Przynsposobienie Wojskowe) was a trade paramilitary organization which gathered employees of PKP (Polish National Railways) and operated in 1927-1939. It dealt with general (technical and rail as well as military training), civic education or sport and physical education.

The holiday home in Gdynia was founded by the Management Board and the Pomeranian District Rail Military Training as well as donations from its members from the district. Its commissioning ceremony was held on 17th November 1935. The building was designed by the architect Tadeusz Wyszomirski (a graduate of the Gdańsk University of Technology) who was also in charge of the construction works.

The architecture of the Rail Military Training building represents an avant-garde modernist trend – functionalism – as it uses a disjointed, cuboid body and a simplified architectural decor. The four-storey

modernist Rail Military Training in Gdynia charmed its contemporaries with the simplicity of the concept of the smoothly plastered light-coloured facade with a clinker-covered portal and decorated with metal letters with a trendy form which made up the name of the holiday home as well as its elegant, practical and sanitary interiors. In its basement, among others, there was a large dining room decorated in Kashubian inn style, a kitchen and a boiler room as well as maintenance rooms. In the ground floor, there was a vestibule – an elegant entrance hall decorated with bronze low reliefs of Marshal Piłsudski and President Mościcki. On this floor, there also was an extension of the holiday home with a theatre hall for 450 guests, a ticket office, a buffet, dressing rooms and guest rooms. On all four floors, there were group lodging rooms with washing rooms and showers which could accommodate 200 guests. On the first floor, there was a library while on the second the Rail Military Training Club lounge Gdynia.

The building was meant mainly for railwaymen who were touring Gdynia but as years went by, it was frequently used for social, cultural and educational purposes. Its theatre room hosted travelling theatres from Toruń and Poznań as well as numerous lectures, concerts, conventions, etc.

After 1945, the building was used by the Local Branch of the Railwaymen Trade Union, the Rail Culture Centre, Social Department and Polish United Workers' Party's Gdynia Plant Committee. Since 2004, it has been occupied by the District Court in Gdynia.

Weronika Mojska (earlier: **Szerle**), MA, art historian, curator of design and architecture exhibitions, author of popularising and scientific texts, lectures and presentations on the history of fashion, architecture and design, as well as architectural walks on Gdynia's Modernism Route, curator in the Art Department of the Gdynia City Museum, she is preparing her doctoral thesis on modernist interiors in Gdynia at the Faculty of Architecture of the Gdańsk University of Technology. ORCID: 0000-0003-4860-2679

Weronika Mojska
Muzeum Miasta Gdyni, Dział Sztuki, Gdynia, Poland

Dom wycieczkowy Kolejowego Przystosowania Wojskowego jako przykład architektury równoważącej funkcje reprezentacji i rekreacji

Słowa kluczowe: Gdynia, Kolejowe Przystosowanie Wojskowe, architektura wycieczkowa, funkcjonalizm, architekt Tadeusz Wyszomirski

1. Wprowadzenie

W latach 30. XX wieku, Gdynia, jako nowo ustanowione miasto, rozwijające się w cieniu budowanego portu, borykała się z wieloma problemami natury organizacyjno-technicznej¹. Jednym z najistotniejszych, wobec ogromnego napływu ludności przyjeżdżającej tutaj w celach zarobkowych i turystycznych, był brak zaplecza mieszkaniowego oraz infrastruktury hotelowej w mieście². Ważną inicjatywą, mającą na celu stworzenie miejsca zakwaterowania dużej grupy ludzi była budowa domu wycieczkowego Kolejowego Przystosowania Wojskowego im. Marszałka Piłsudskiego przy ul. Jana z Kolna 55 w Gdyni (dalej K.P.W.), która rozpoczęła się w sierpniu 1934 roku³. Budynek ten dotąd nie stanowił przedmiotu pogłębionych rozważań naukowych a jego architektura nie była szerzej analizowana⁴. Niniejszy artykuł ma na celu uzupełnić tę lukę badawczą i możliwie najpełniej zaprezentować

ten budynek – opisać jego formę architektoniczną, przedstawić układ funkcjonalny i wyposażenie wnętrza oraz omówić rolę, jaką ten gmach pełnił w mieście.

Realizacja tak postawionego celu napotyka jednak na pewne trudności, z uwagi na brak dostępu do oryginalnego projektu architektonicznego gdyńskiego domu wycieczkowego K.P.W. Szeroka kwerenda w archiwach w całej Polsce⁵ niestety nie przyniosła rezultatu i projekt ten wciąż pozostaje nieodnaleziony. Dla opisu budynku niezbędna okazała się dokumentacja techniczno-budowlana znajdująca się w zasobach Archiwum Wydziału Architektoniczno-Budowlanego Urzędu Miasta w Gdyni jak również archiwalne zdjęcia ze zbiorów Muzeum Miasta Gdyni⁶. Bardzo cennym źródłem ikonograficznym były zdjęcia budynku oraz jego wnętrza zamieszczone w jednym z numerów miesięcznika „Kolejowe Przystosowanie Wojskowe” oraz w sprawozdaniu Zarządu Głównego Kolejowego Przystosowania Wojskowego z działalności w okresie 1933-36⁷.

2. Okoliczności powstania budynku

Kolejowe Przystosowanie Wojskowe było branżową, ideowo-wychowawczą organizacją paramilitarną zrzeszającą blisko 115 tys. pracowników PKP, działającą w latach 1927-1939⁸. Zajmowała się ona wyszkoleniem ogólnym: techniczno-kolejowym i wojskowym,

1. Problemy miasta m.in. ze zdobyciem terenów pod zabudowę, trudności z budownictwem mieszkaniowym, kwestie nadzoru budowlanego przez profesjonalistów oraz bolączkę „dzikiej zabudowy” szczegółowo opisuje prof. Maria Jolanta Sołtysik w swojej fundamentalnej książce dotyczącej architektury i urbanistyki Gdyni w okresie dwudziestolecia międzywojennego patrz: M. Sołtysik, *Gdynia miasto dwudziestolecia międzywojennego. Urbanistyka i architektura*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 144-154, a także R. Hirsch, *Ochrona i konserwacja historycznej architektury modernistycznej Gdyni. Zarys problematyki*, Gdańsk 2016, s. 22-23 i A. Szczerski, *Gdynia- nasza brama na świat w: Modernizacja. Sztuka i architektura w nowych państwach Europy Środkowo-Wschodniej*, Muzeum Sztuki w Łodzi, Łódź 2010, s. 227.

2. W I połowie lat 30. XX w. w Gdyni głównym miejscem noclegowym dla wycieczek zbiorowych był Etap Urzędu Emigracyjnego, z 700 łózkami, otwarty cały rok jednak oddalony od centrum miasta o ok. 5 km, 260 miejsc noclegowych oferowała Szkoła Powszechna przy ul. 10 Lutego jednak tylko w sezonie wakacyjnym od 28.06. do 1.09. patrz: H. Dąbrowska, B. Koselnik, W. Zakrzewski, *Gdynia i wybrzeże. Przewodnik ilustrowany*, Gdynia 1932, s.26-27. Dla mniejszych grup turystów przeznaczone były pensjonaty: „Victoria Regia”- otwarty cały rok, „Różany Gaj” – otwarty w sezonie oraz hotele z restauracjami: „Dom Zdrowjowy”, „Polska Riviera” i „Hotel Kaszubski” natomiast dla rodzin i pojedynczych osób odwiedzających Gdynię dostępnych było około 100 willi na Kamiennej Górze otwartych w sezonie jako pensjonaty, patrz: *Gdynia*, Wydawnictwo Gdyńskiego Związku Propagandy Turystycznej, Gdynia 1931, s. 54.

3. Pismo Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Toruniu „Zawiadomienie o rozpoczęciu budowy domu KPW” do Komisariatu Rządu w Gdyni z dnia 30.7.1934 r., teczka nr 2/55, Archiwum Wydziału Architektoniczno-Budowlanego Urzędu Miasta w Gdyni.

4. Budynek/Dom Kolejowego Przystosowania Wojskowego został przedstawiony jedynie w artykule J. Kuplińskiego *Dom KPW im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Gdyni*, „Rocznik Gdyński” 2004, nr 17, s. 186-193.

5. Odpowiedź negatywną dostałam z następujących archiwów: Archiwum Polskich Kolei Państwowych w Zamiejscowym Wydziale Dokumentacji w Sosnowcu, Archiwum Państwowym w Gdańsku, Archiwum Państwowym w Gdańsku Oddziale w Gdyni, Archiwum Państwowym w Bydgoszczy, Archiwum Państwowym w Toruniu, Archiwum Państwowym w Warszawie, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Narodowym w Krakowie.

6. Archiwum Wydziału Architektoniczno-Budowlanego Urzędu Miasta w Gdyni, teczka nr 2/55, zdjęcia o numerach inwentarzowych: MMG/HM/II/1281/414, MMG/HM/II/596/4, R. fot. I/479/31, R. fot. I/54/9, R. fot. I/54/11, R. fot. I/695/3.

7. *Dom K.P.W. w Gdyni. Uroczystość poświęcenia i otwarcia Domu K.P.W. im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Gdyni*, „Kolejowe Przystosowanie Wojskowe” 1935, nr 12, s.7-10; *Sprawozdanie Zarządu Głównego Kolejowego Przystosowania Wojskowego z działalności w okresie 1933-36*, Warszawa 1936, brak paginacji, zbiory cyfrowe Biblioteki Jagiellońskiej, https://www.jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/961636/edition/922690/content?ref=aHR0cHM6Ly93d3cuamJlMjJlLnVqLmVkdS5wbC9kbGlicmEvc2lttaWxhcm9iamVjdHM_YWN0aW9uPVNpbXBsZVNiYXJjaEFjZGlvb2ZpZD01MjgyNTEmcD04NiZsYW5ndWFnZT1wbA (dostęp 25.10.2022).

8. *20-lecie komunikacji w Polsce odrodzonej*, Kraków 1939, s. 283-286.

1. Budynek Kolejowego Przynsposobienia Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego przy ul. Jana z Kolna w Gdyni, 1935 rok, arch. Tadeusz Wyszomirski (źródło: zbiory Muzeum Miasta Gdyni, fot. Henryk Poddębski, sygn. MMG/HM/II/1281/414)

1. Marshal Piłsudski Rail Military Training Building in Gdynia's Jana z Kolna Street, 1935, architect Tadeusz Wyszomirski (source: collection of the Gdynia City Museum, photo: Henryk Poddębski, sign. MMG/HM/II/1281/414)

wychowaniem obywatelskim oraz sportem i wychowaniem fizycznym⁹. K.P.W. budowało obiekty sportowe takie jak np. stadion sportowy w Poznaniu czy przystań wioślarską w Warszawie oraz szereg świetlic na terenie całego kraju¹⁰. Jednym z miejsc wyznaczonych przez Zarząd Główny K.P.W. do realizacji takiej świetlicy w I połowie lat 30. XX w. była Gdynia. Dlaczego tutaj? Jak tłumaczono na łamach branżowego miesięcznika „Kolejowe Przynsposobienie Wojskowe”: „Doniosłość zagadnienia dostępu do morza i propaganda, uświadamiająca najszerszym kołom społeczeństwa wagność morza dla potęgi i rozwoju gospodarczego Polski, wywołała masowy napływ wycieczek członków K.P.W. na wybrzeże. Przybywały wciąż nowe tysiące, aby zobaczyć polskie morze i jego <<perłę>>: port w Gdyni. Atmosfera rozmachu i optymizmu panująca tutaj udzielała się zwiedzającym, wzbudzając w nich uczucie dumy i bezpośredniego zainteresowania wzrostem i postępem ekonomicznym wybrzeża. Pomnażało to z kolei dalszy napływ, za czem szły nieuchronne trudności techniczno-organizacyjne, związane

z tak wielkim ruchem turystycznym. Powstała potrzeba udostępniania pobytu nad morzem przybywającym kolejarzom oraz ułatwienia im zwiedzania wybrzeża. Myśl tę podjęło miejscowe K.P.W.”¹¹

Starania, aby w Gdyni powstało schronisko K.P.W. rozpoczął w 1931 roku Michał Węglewicz, kierownik Rejonu Wybrzeża i już dwa lata później, w maju 1933 roku na II Walnym Zjeździe Delegatów K.P.W. zdecydowano o budowie Ogniska K.P.W. w tym mieście¹². Przyszły budynek pełnić miał głównie funkcje hotelowe (schroniska) i rekreacyjne (świetlice) tak, aby członkowie K.P.W. przede wszystkim mogli w nim znaleźć tani i wygodny nocleg, a także „mieli gdzie razem zbierać się, kształcić i bawić”¹³.

1 sierpnia 1934 roku przystąpiono do jego budowy¹⁴. Dom K.P.W. im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Gdyni powstał na placu będącym własnością Urzędu Morskiego i Ministerstwa Komunikacji, położonym między ulicami Mościckich (obecnej Wójta Jana Radkego) i Jana z Kolna¹⁵, w bezpośredniej bliskości dworca kolejowego. Projekt budynku został przygotowany przez absolwenta Politechniki Gdańskiej, inżyniera architekta Tadeusza Wyszomirskiego¹⁶, który sprawował także kierownictwo nad pracami budowlanymi¹⁷. Współczesna prasa tak opisywała jego pracę: „Mimo bardzo skromnych środków, jakie miał do dyspozycji [inżynier architekt Wyszomirski – W.S.] umiał budowie nadać pod względem artystycznym bardzo estetyczny, choć prosty w koncepcji wygląd zewnętrzny a wewnątrz jego daje znakomite świadectwo jego artystycznemu smakowi”¹⁸. Budowa domu K.P.W. w Gdyni została sfinansowana przez Zarząd Główny i Okręg Pomorski K.P.W. oraz dzięki datkom członków tego Okręgu¹⁹. Jej koszt wyniósł 217.249,28 zł, z czego na materiał przypadło 93.382,28 zł, na robociznę 114.068,88 zł, na wydatki administracyjne 5.928,67 zł, zaś na diety 503,50 zł i inne 3.365,95 zł²⁰. Koszt budowy domu K.P.W. jest porównywalny do całkowitego nakładu pieniężnego jaki trzeba było ponieść, aby w połowie lat 30. XX w. wznieść pięciopiętrową kamienicę mieszkalno-handlową w śródmieściu Gdyni²¹. Budynek powstał także dzięki fizycznej pracy członków Ogniska K.P.W. z Gdyni i Torunia. Gdyńska grupa wykonała roboty ziemne – przy budowie fundamentów i wyładunku cegieł. Cegły dostarczył Toruń, z rozbiórki

11. *Dom K.P.W. w Gdyni. Uroczystość poświęcenia...*, op. cit., s. 7.

12. *Ibidem*, s. 7.

13. *Ibidem*, s. 7.

14. Pismo Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Toruniu do Komisariatu Rządu w Gdyni..., op. cit.

15. *Sprawozdanie Zarządu Głównego Kolejowego Przynsposobienia Wojskowego z działalności w okresie 1936-39*, Warszawa 1939, s. 56, zbiory cyfrowe Biblioteki Narodowej, <https://polona.pl/item-view/603f45a9-edeb-4f75-964a-05c483d81dc7?page=0> (dostęp 25.10.2022).

16. Teczka architekta z Technische Hochschule Danzig znajduje się w Archiwum Państwowym w Gdańsku, sygnatura 10/988/0/2.4/4064.

17. *Sprawozdanie...*, Warszawa 1936, op. cit., s. 37.

18. *Jeszcze słów kilka o poświęceniu gmachu K.P.W.*, „Dziennik Bydgoski”, 1935, nr 271, s. 8.

19. *Dom K.P.W. w Gdyni. Uroczystość poświęcenia...*, op. cit., s. 8.

20. *Sprawozdanie...*, Warszawa 1939, op. cit., s. 56.

21. Przykładem jest kamienica gdyńskiego notariusza Henryka Chudzińskiego, zbudowana w latach 1935-36 przy ul. Piotra Wysockiego (obecnie ul. Władysława IV 53) według projektu Jerzego Müllera za kwotę ponad 230 000 zł, więcej: M. J. Sołtysik, *Na styku dwóch epok. Architektura gdyńskich kamienic okresu międzywojennego*, Gdynia 2003, s. 204.

9. *Statut Stowarzyszenia Kolejowe Przynsposobienie Wojskowe*, Warszawa 1936, zbiory cyfrowe Biblioteki Narodowej, <https://polona.pl/item-view/7cb2262f-4b03-4b83-909a-c70ce451875a?page=2>, (dostęp 25.10.2022).

10. *Sprawozdanie ...*, op. cit.

starej, nieużywanej niemieckiej parowozowni²², której dokonali członkowie tamtejszego Ogniska K.P.W.²³ Nadzór nad budową sprawował Wydział Drogowy Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Toruniu²⁴.

Gmach K.P.W. im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Gdyni został oddany do użytku w niedzielę, 17 listopada 1935 roku. Uroczystość jego otwarcia została szeroko opisana przez prasę, zarówno codzienną jak i branżową²⁵.

3. Architektura

Architektura domu K.P.W. w Gdyni reprezentuje nurt awangardowy modernizmu – funkcjonalizm – operując kubiczną bryłą i uproszczonym wystrojem architektonicznym. Zastosowana tutaj ascetyczna formuła estetyczna, stanowi czytelne nawiązania do wzorców społecznego budownictwa mieszkaniowego – tzw. budownictwa blokowego²⁶. Czteropiętrowy, murowany, podpiwniczony i kryty blachą cynkową²⁷ gmach K.P.W. został zakomponowany symetrycznie – jego środkowa, czteroosiowa część z masztem flagowym na szczycie została cofnięta względem ulicy zaś boczne, dwuosiowe ryzality usytuowano w jej linii. Obiekt charakteryzował się oszczędnością w wyrazie elewacją frontową pokrytą jasnym, gładkim tynkiem, z punktowymi, symetrycznie rozmieszczonymi oknami, z jaśniejszymi pasami tynku między nimi. Kolorystyczną przeciwagą dla nich stanowił podcień wejściowy pokryty ciemnobrązowym klinkierem²⁸ do poziomu pierwszego piętra i ozdobionym metalowymi literami o nowoczesnym, bezszeryfowym, „miękkim”

22. Pismo Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego Działu Kom. Budowlanego do Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Toruniu z dnia 6 czerwca 1934 r, Archiwum Wydziału Architektoniczno-Budowlanego Urzędu Miasta w Gdyni, teczka nr 2/55.

23. *Dom K.P.W. w Gdyni. Uroczystość poświęcenia...*, op. cit., s. 8.

24. Pismo Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Toruniu do Komisariatu Rządu w Gdyni..., op. cit.

25. *Jeszcze słów kilka...*, *Święto kolejarza polskiego w Gdyni. P. minister Butkiewicz na poświęceniu gmachu K.P.W.*, „Gazeta Gdańska”, 1935, nr 262, s. 7; *Dom K.P.W. w Gdyni. Uroczystość poświęcenia...*, op. cit., s. 7-11.

26. M.J. Sołtysik, *Gdynia...*, op. cit., s. 112.

27. *Sprawozdanie...*, Warszawa 1939, op. cit., s. 56.

28. R. Hirsch, *Ochrona...*, op. cit., s. 153.

3. Hol wejściowy budynku Kolejowego Przystosowania Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego przy ul. Jana z Kolna w Gdyni, 1935 rok (źródło: „Kolejowe Przystosowanie Wojskowe” 1935, nr 12, s. 10, cyfrowe zbiory Biblioteki Narodowej, domena publiczna)

3. Entrance hall of Marshal Piłsudski Rail Military Training Building in Gdynia's Jana z Kolna Street, 1935 (source: „Kolejowe Przystosowanie Wojskowe” 1935, No. 12, p. 10, digital collection of the National Library, public domain)

2. Portal budynku Kolejowego Przystosowania Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego przy ul. Jana z Kolna w Gdyni, 1935 rok (źródło: „Kolejowe Przystosowanie Wojskowe” 1935, nr 12, s. 7, cyfrowe zbiory Biblioteki Narodowej, domena publiczna)

2. Portal of Marshal Piłsudski Rail Military Training Building in Gdynia's Jana z Kolna Street, 1935 (source: „Kolejowe Przystosowanie Wojskowe” 1935, No. 12, p. 7, digital collection of the National Library, public domain)

kroju²⁹ układającymi się w nazwę domu: KPW / DOM IM. MARSZAŁKA J. PIŁSUDSKIEGO. Całości dopełniały podwójne, przeszklone drewniane drzwi z nadświetlami, u dołu pokryte metalową blachą.

Zachowana dokumentacja z powojennej inwentaryzacji budynku przyniosła informacje na temat jego konstrukcji – budynek ten o pięciu kondygnacjach nadziemnych był podpiwniczony w 60% i posiadał ściany konstrukcyjne z cegły pełnej. Strop nad piwnicami był betonowy, zaś nad pozostałymi konstrukcjami na dźwigarach stalowych. Dach budynku miał konstrukcję drewnianą i był kryty papą natomiast schody były żelbetowe. Budynek posiadał instalację wodociągową, kanalizacyjną

29. Krój pisma zastosowany w nazwie budynku K.P.W. jest wariacją na temat Futury kroju pisma zaprojektowanym przez niemieckiego grafika Paula Rennera w 1927 roku, patrz: J. Tschichold, *The new typography. A handbook for modern designers*, University of California Press, Berkeley, 2020, dokument pdf, <https://docer.pl/doc/xxnsece> (dostęp 5.01.2024).

4. Sala teatralna budynku Kolejowego Przystosobienia Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego przy ul. Jana z Kolna w Gdyni, 1935 rok (źródło: „Kolejowe Przystosobienie Wojskowe” 1935, nr 12, s. 9, cyfrowe zbiory Biblioteki Narodowej, domena publiczna)

4. Theater hall of Marshal Piłsudski Rail Military Training Building in Gdynia's Jana z Kolna Street, 1935 (source: „Kolejowe Przystosobienie Wojskowe” 1935, No. 12, p. 9, digital collection of the National Library, public domain)

i elektryczną³⁰. W podziemiach domu mieściła się m.in. duża sala jadalna, urządzona w stylu gospody kaszubskiej, służąca również jako schron przeciwgazowy - pierwszy schron obrony przeciwlotniczej w Gdyni³¹ a ponadto pomieszczenia kuchenne oraz kotłownia dla centralnego ogrzewania³².

Wnętrza budynku cechowały się prostym, eleganckim wystrojem oraz praktycznymi i higienicznymi rozwiązaniami użytkowymi. Na parterze zaprojektowano westybul – hol reprezentacyjny ozdobiony płaskorzeźbami z brązu przedstawiającymi Marszałka Piłsudskiego i Prezydenta Mościckiego. Niestety nie są znane wizerunki tych prac. Być może przypominały one dwie płaskorzeźby z brązu przedstawiające obu przywódców autorstwa Antoniego Miszewskiego, które zostały umieszczone

w reprezentacyjnym holu Dworca Morskiego³³. Możliwe też, że ten sam artysta był autorem płaskorzeźb w domu K.P.W. w Gdyni³⁴. W opisywanej przestrzeni znajdowała się również tablica poświęcona patronowi budynku, Marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu wraz z wyszczególnionymi nazwiskami osób związanych z realizacją budowy³⁵. Podłoga tego wnętrza pokryta była drewnianym parkietem, słupy nośne, do połowy wysokości wykończono okładzi-

30. Opis techniczny, „Dokumentacja projektowo-kosztorysowa” wykonana przez Biuro Projektów Kolejowych PKP, maj 1967 rok, Archiwum Wydziału Architektoniczno-Budowlanego Urzędu Miasta w Gdyni,teczka nr 2/55.

31. *Dom K.P.W. w Gdyni*, „Kolejowe Przystosobienie Wojskowe” 1935, nr 9, s. 8.

32. *Dom K.P.W. w Gdyni. Uroczystość poświęcenia...*, op. cit., s. 8.

33. *Historyczny dzień w Gdyni. Symboliczna uroczystość poświęcenia portu*, „Gazeta Gdańska”, 1933, nr 283, s.1; także: A. Szczerski, *Modernizacja...*, op. cit., s. 210.

34. Wiadomo, że Antoni Miszewski - architekt i rzeźbiarz, współnik spółki architektonicznej z Julianem Putermanem-Sadłowskim był autorem płaskorzeźby w zwieńczeniu portalu gmachu Urzędu Pocztowo-Telegraficznego w Gdyni, patrz: Dariusz Małszycki, *Historia poczty przy ul. 10 Lutego w Gdyni*, <https://historia.trojmiasto.pl/Historia-poczty-przy-ul-10-Lutego-w-Gdyni-n142056.html> (dostęp 10.09.2022). Miszewski w latach 30. XX w. stworzył kilka rzeźb przedstawiających marszałka Piłsudskiego, zarówno monumentalnych przedstawień przywódcy na koniu jak i mniejszych form ukazujących tylko jego głowę, więcej: K. Miszewski M.A., *Antoni Lubicz Miszewski. Portrait Sculptures*, 2018, https://issuu.com/igor.barteczko/docs/antoni_miszewski_sculptures_2018?utm_medium=referral&utm_source=antoni-miszewski.blogspot.com (dostęp 30.10.2022).

35. *Dom K.P.W. w Gdyni. Uroczystość poświęcenia...*, op. cit., s. 8.

5. Sala na I piętrze w domu Kolejowego Przystosobienia Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego przy ul. Jana z Kolna w Gdyni, 1935 rok (źródło „Kolejowe Przystosobienie Wojskowe” 1935, nr 12, s. 11, cyfrowe zbiory Biblioteki Narodowej, domena publiczna)

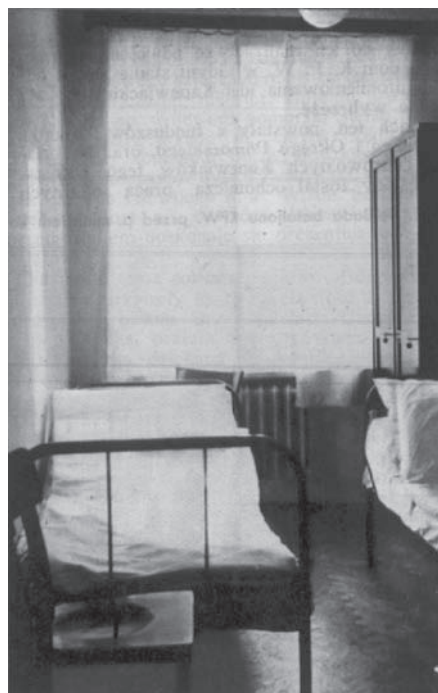
5. Room on the first floor of Marshal Piłsudski Rail Military Training Holiday Home in Gdynia's Jana z Kolna Street, 1935 (source: „Kolejowe Przystosobienie Wojskowe” 1935, No. 12, p. 11, digital collection of the National Library, public domain)

na pokrytą ciemną, najpewniej czarną farbą olejną. W jej gładkiej, błyszczącej powierzchni odbijały się pozostałe elementy wyposażenia wnętrz: m.in. kontrastowo zestawione podwójne, przeszklone drzwi w kolorze białym, biała stolarka okienna i lampy-kule z mlecznego szkła masowo produkowane m.in. przez warszawską firmę „Bracia Borowscy. Zakłady Elektrotechniczne SA”³⁶.

Na parterze umieszczono również salę teatralną dla 450 gości³⁷ (w tym czasie największą salę w Gdyni³⁸), która była dobudowana do głównego gmachu. To wysokie na dwie kondygnacje pomieszczenie na planie prostokąta, wyposażone było w scenę znajdująca się naprzeciwko trojga drzwi wejściowych, nad którymi znajdował się balkon gwarantujący dobry widok na scenę. Ściany sali teatralnej były gładko pomalowane na biało. Nad sceną umieszczono symbol graficzny inwestora budynku – logo Kolejowego Przystosowania Wojskowego – litery K.P.W. wpisane w uskrzydłone koło. Scenę z obu stron ozdabiały malarskie wizerunki – z prawej marszałka Józefa Piłsudskiego, a z lewej strony prezydenta Ignacego Mościckiego³⁹. Autorzy tych dzieł są nieznani. Na tym piętrze znajdowały się również kasy biletowe, bufet, garderoby oraz pokoje gościnne. Pierwsze piętro zajmowała palarnia z wyjściem na balkon sali teatralnej, lokal administracji domu, lokal Zarządu Ogniska K.P.W. Gdynia, biblioteka i sale noclegowe⁴⁰. Drugie, trzecie i czwarte piętro wypełniały sale noclegowe, mogące pomieścić 200 gości⁴¹. Na drugim piętrze znajdowała się także świetlica Ogniska K.P.W. Każde piętro wyposażone było w umywalnie i prysznice⁴².

Umeblowanie sal noclegowych i pokoi gościnnych było proste i higieniczne – ich wnętrza wypełniały drewniane szafy, krzesła gięte o wzorach Thonet⁴³, lampy-kule oraz metalowe łóżka pochodzące prawdopodobnie z warszawskiej firmy „Konrad, Jar-

6. Pokój mieszkalny w domu Kolejowego Przystosowania Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego przy ul. Jana z Kolna w Gdyni, 1935 rok (źródło: „Kolejowe Przystosowanie Wojskowe” 1935, nr 12, s.10, cyfrowe zbiory Biblioteki Narodowej, domena publiczna)

6. Lodging room in the Marshal Piłsudski Rail Military Training Holiday Home in Gdynia's Jana z Kolna Street, 1935 (source: „Kolejowe Przystosowanie Wojskowe” 1935, No. 12, p.10, digital collection of the National Library, public domain)

nuszkiewicz i S-ka”⁴⁴. Ściany pomieszczeń wspólnych na pierwszym piętrze budynku ozdobiono plakatami z serii „Polska” Stefana Norblina wydanymi przez Ministerstwo Komunikacji⁴⁵. Ówczesna, lokalna prasa rozpisywała się o „pięknym gmachu - wyrazie tężny organizacyjnej który stał się ogniskiem kulturalno-oświatowym i miejscem wytchnienia dla kolejarzy z całej Polski”⁴⁶.

O tym jak potrzebna była to inwestycja niech świadczy fakt, że jeszcze przed oficjalnym otwarciem budynku i uruchomieniem jego funkcji noclegowych -17 listopada 1935 roku; od połowy sierpnia tego roku, wnętrza tego budynku gościli ponad 1.200 Kapewiaków (członków K.P.W.)⁴⁷. Dom przeznaczony był głównie dla zwiedzających Gdynię kolejarzy, ale na przestrzeni lat wielokrotnie wykorzystywano go dla różnorodnych celów społecznych, kulturalnych i wychowawczych. Jego sala teatralna gościła m.in. teatry objazdowe z Torunia i Poznania oraz liczne odczyty, koncerty, konferencje i zjazdy⁴⁸. W przestronnej sali teatralnej K.P.W. organizowano także

36. *Bracia Borkowscy Zakłady Elektrotechniczne Spółka Akcyjna: Świeczniki Katalog nr 43*, Warszawa 1938, s. 73-76, <https://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/publication/43779/edition/39263/content> (dostęp 15.09.2023).

37. W źródłach drukowanych występują rozbieżności na temat ilości miejsc na sali teatralnej- w artykule *Dom K.P.W. w Gdyni. Uroczystość poświęcenia...*, op. cit., s.8 podana jest ilość 450 miejsc natomiast w *Sprawozdaniu...*, Warszawa 1936, op. cit., s. 37 jest mowa o 400 miejscach na sali teatralnej.

38. *Sprawozdanie...*, Warszawa 1936, op. cit., s. 37.

39. Niestety nie udało mi się zidentyfikować autorów tych portretów. W okresie dwudziestolecia międzywojennego marszałek Józef Piłsudski był portretowany przez wielu artystów malarzy, min., Wojciecha Kossaka patrz: Stefania Krzysztofowicz-Kozakowska, *Kossakowie*, w: *Kossakowie*, katalog wystawy, Państwowa Galeria Sztuki, Sopot 2016, s.16, Michał Zarzycha, *Bez konia ani rusz. Wojciech Kossak „Józef Piłsudski na Kasztance”*, [w:] *Defefon, radion, vis. Muzealne historie o II Rzeczypospolitej*”, Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, Warszawa 2022, s.197. Podobnie sprawa wyglądała z portretami prezydenta Ignacego Mościckiego. Znany jest głównie ten autorstwa Kazimierza Pochwalskiego z 1931 roku będący w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie, Nr inw.: MNK N.I.-70275, <https://zbiory.mnk.pl/pl/galerie-tematyczne/509/katalog/82083> (dostęp 15.09.2023).

40. *Dom K.P.W. w Gdyni. Uroczystość poświęcenia...*, op. cit., s. 8.

41. Tutaj również występują rozbieżności między ilością miejsc noclegowych – w artykule *Dom K.P.W. w Gdyni. Uroczystość poświęcenia...*, op. cit., s.8 podana jest ilość 200 miejsc noclegowych natomiast w *Sprawozdaniu...*, Warszawa 1936, op. cit., s.37 jest mowa o 160 miejscach noclegowych.

42. *Sprawozdanie...*, Warszawa 1936, op. cit., s. 37.

43. J. Wojciechowska-Kucięba, *Polskie meble gięte. Wytwórnia „Polski Przemysł Drzewny -Czerski i Jakimowicz w Bondyrzu i we Lwowie 1922-1939*, Lublin 2012, s. 35.

44. *Pierwsza warszawska specjalna fabryka mebli i przyrządów do urzędzeń szpitali, sal operacyjnych oraz gabinetów lekarskich Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Wyrobów Metalowych Konrad, Jarnuszkiewicz i Ska: cennik*, Warszawa 1914, s. 15-16, dokument cyfrowy Muzeum Warszawy, <https://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/doccontent?id=71610> (dostęp 30.10.2022).

45. Na zdjęciu widoczne są plakaty pt. „Polska-Górny Śląsk” i „Poznań”, Muzeum Miasta Gdyni posiada w swoich zbiorach inny plakat z tej słynnej serii, pt. „Gdynia. Nowy port nad Bałtykiem”, MMG/HM/1/4835.

46. *Wielka uroczystość kolejowa w Gdyni*, „Dziennik Bydgoski”, nr 266, s. 12.

47. *Dom K.P.W. w Gdyni. Uroczystość poświęcenia...*, op. cit., s. 8.

48. *Ibidem*, s. 8.

7. Budynek Kolejowego Przynsposobienia Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego przy ul. Jana z Kolna w Gdyni z dobudowaną salą teatralną, w tle gmach Sądu Rejonowego i Prokuratury, II poł. lat 30 XX w. (źródło: zbiory Muzeum Miasta Gdyni, sygn. Rfot/I/54/9)

7. Marshal Piłsudski Rail Military Training Building in Gdynia's Jana z Kolna Street with added theater hall, District Court building in the background and the Prosecutor's Office (source: collection of the Gdynia City Museum, sign. Rfot/I/54/9)

spotkania opłatkowe oraz zabawy – sylwestrowe i karnawałowe⁴⁹.

W okresie okupacji niemieckiej w budynku mieściła się redakcja propagandowego wydawnictwa, Peter von Danzig⁵⁰. Po 1945 roku budynek użytkowany był przez Oddział Okręgowy Związku Zawodowego Kolejarzy, Kolejowy Dom Kultury, Oddział Socjalny oraz Komitet Zakładowy PZPR Węzła Gdynia, a od 2004 roku do chwili obecnej przez Sąd Rejonowy w Gdyni⁵¹.

4. Podsumowanie

Budynek Kolejowego Przynsposobienia Wojskowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Gdyni stanowi przykład architektury równoważącej funkcje reprezentacji i rekreacji. Funkcja reprezentacyjna wyrażona została poprzez prostą i elegancką formę architektoniczną budynku (funkcjonalizm jako manifest nowoczesności) oraz symboliczne elementy wyposażenia wewnątrz (płaskorzeźbione oraz malowane wizerunki Piłsudskiego i Mościckiego). Funkcja re-

kreacji została spełniona zaś poprzez wygodnie urządzone pokoje noclegowe oraz przestrzenie wspólne takie jak jadalnia, biblioteka i sala teatralna.

Opisywany budynek był przez dekady miejscem spotkań jednoczącym ludzi – zarówno podczas oficjalnych uroczystości, premier teatralnych czy koncertów jak i wakacyjnych noclegów. Zapisał się w zbiorowej pamięci odwiedzających Gdynię turystów i jej mieszkańców. Warto, aby pamięć o nim trwała.

49. Dowodem na nie są zachowane w Muzeum Miasta Gdyni zdjęcia: MMG/HM/II/4582 - Fotografia czarno-biała przedstawiająca zabawę karnawałową uczniów i nauczycieli Pomorskiej Szkoły Sztuk Pięknych w Domu Kolejowego Przynsposobienia Wojskowego w Gdyni, II poł. lat 30. XX w.; MMG/HM/II/440/5 - Fotografia grupowa przedstawiająca zabawę sylwestrową gdyńskich drukarzy w Sali K.P.W. w Gdyni, II poł. lat 30. XX w.; MMG/HM/II/5964 - Fotografia na której uwieczniono uroczystość opłatkową gdyńskiego koła Związku Podoficerów Rezerwy w sali Kolejowego Przynsposobienia Wojskowego w Gdyni.

50. Karta inwentaryzacyjna tego budynku z okresu okupacji niemieckiej w zbiorach Muzeum Miasta Gdyni, sygnatura MMG/HM/II/85/2.

51. Archiwum Wydziału Architektoniczno-Budowlanego Urzędu Miasta w Gdyni, teczka nr 2/55.

Bibliografia

- *20-lecie komunikacji w Polsce odrodzonej*, Kraków 1939
- *Bracia Borkowscy Zakłady Elektrotechniczne Spółka Akcyjna: Świeczniki Katalog nr 43*, Warszawa 1938, s.73-76, <https://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/publication/43779/edition/39263/content> (dostęp 15.09.2023)
- Dąbrowska H., Koselnik B., Zakrzewski W., *Gdynia i wybrzeże. Przewodnik ilustrowany*, Gdynia 1932
- *Dom K.P.W. w Gdyni, „Kolejowe Przystosowanie Wojskowe” 1935*, nr 9, s. 8
- *Dom K.P.W. w Gdyni. Uroczystość poświęcenia i otwarcia Domu K. P.W. im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Gdyni, „Kolejowe Przystosowanie Wojskowe” 1935*, nr 12, s. 7-10
- *Gdynia*, Wydawnictwo Gdyńskiego Związku Propagandy Turystycznej, Gdynia 1931
- Hirsch R., *Ochrona i konserwacja historycznej architektury modernistycznej Gdyni. Zarys problematyki*, Gdańsk 2016
- *Historyczny dzień w Gdyni. Symboliczna uroczystość poświęcenia portu*, „Gazeta Gdańska”, 1933, nr 283, s. 1
- *Jeszcze słów kilka o poświęceniu gmachu K.P.W.*, „Dziennik Bydgoski”, 1935, nr 271, s. 8
- Krzysztofowicz-Kozakowska S., *Kossakowie*, [w:] *Kossakowie*, katalog wystawy, Państwowa Galeria Sztuki, Sopot 2016
- Kupliński J., *Dom KPW im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Gdyni*, „Rocznik Gdyński” 2004, nr 17, s. 186-193
- Małszycki D., *Historia poczty przy ul. 10 Lutego w Gdyni*, <https://historia.trojmiasto.pl/Historia-poczty-przy-ul-10-Lutego-w-Gdyni-n142056.html> (dostęp 10.09.2022)
- Miszewski K. M. A., *Antoni Lubicz Miszewski. Portrait Sculptures*, 2018, https://issuu.com/igor.barteczko/docs/antoni_miszewski_sculptures_2018?utm_medium=referral&utm_source=antoni-miszewski.blogspot.com (dostęp 30.10.2022)
- *Pierwsza warszawska specjalna fabryka mebli i przyrządów do urządzeń szpitali, sal operacyjnych oraz gabinetów lekarskich Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Wytwarzania Metalowych Konrad, Jarnuszkiewicz i Ska: cennik*, Warszawa 1914, s.15-16, dokument cyfrowy Muzeum Warszawy, <https://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/doccontent?id=71610> (dostęp 30.10.2022)
- Sołtysik M. J., *Gdynia miasto dwudziestolecia międzywojennego. Urbanistyka i architektura*, Warszawa 1993
- Sołtysik M. J., *Na styku dwóch epok. Architektura gdyńskich kamienic okresu międzywojennego*, Gdynia 2003
- *Sprawozdanie Zarządu Głównego Kolejowego Przystosowania Wojskowego z działalności w okresie 1933-36*, Warszawa 1936, bp. zbiory cyfrowe Biblioteki Jagiellońskiej, https://www.jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/961636/edition/922690/content?ref=aHR0cHM6Ly93d3cuamJmJmJmVqLmVkdS5wbC9kbGlicmEvc2ltaWxhcm9iamVjdHM_YWN0aW9uPVNpbXBsZVNIYXJjaEFjdGlvbiZpZD01MjgyNTEmcD04NiZsYW5ndWFnZT1wbA (dostęp 25.10.2022)
- *Sprawozdanie Zarządu Głównego Kolejowego Przystosowania Wojskowego z działalności w okresie 1936-39*, Warszawa 1939, s. 56, zbiory cyfrowe Biblioteki Narodowej, <https://polona.pl/item-view/603f45a9-edeb-4f75-964a-05c483d81dc7?page=0>, (dostęp 25.10.2022)
- *Statut Stowarzyszenia Kolejowe Przystosowanie Wojskowe*, Warszawa 1936, zbiory cyfrowe Biblioteki Narodowej, <https://polona.pl/item-view/7cb2262f-4b03-4b83-909a-c70ce451875a?page=2>, (dostęp 25.10.2022)
- Szczerski A., *Gdynia - nasza brama na świat*, [w:] *Modernizacja. Sztuka i architektura w nowych państwach Europy Środkowo-Wschodniej*, Łódź 2010
- *Święto kolejarza polskiego w Gdyni. P. minister Butkiewicz na poświęceniu gmachu K.P.W.*, „Gazeta Gdańska”, 1935, nr 262, s. 7
- Tschichold J., *The new typography. A handbook for modern designers*, Berkeley 2020, dokument pdf, <https://docer.pl/doc/xxnsece> (dostęp 5.01.2024)
- Wojciechowska-Kucięba J., *Polskie meble gięte. Wytwórnia „Polski Przemysł Drzewny” - Czernski i Jakimowicz w Bondyrzu i we Lwowie 1922-1939*, Lublin 2012
- Zarychta M., *Bez konia ani rusz. Wojciech Kossak „Józef Piłsudski na Kasztance”*, [w:] *Detefon, radion, vis. Muzealne historie o II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2022, s. 197

Weronika Mojska (wcześniej **Szerle**), mgr, historyczka sztuki, kuratorka wystaw dizajnu oraz architektury, autorka tekstów popularyzatorskich i naukowych oraz wykładów i prelekcji dotyczących historii mody, architektury i dizajnu, a także spacerów architektonicznych w ramach gdyńskiego Szlaku Modernizmu, kustoszka w Dziale Sztuki Muzeum Miasta Gdyni, na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej przygotowuje rozprawę doktorską dotyczącą modernistycznych wnętrz w Gdyni. ORCID: 0000-0003-4860-2679